

Tineke De Pauw

GIEZEGIJZEN BIEZEBIJZEN

KINDERSPEL EN KINDERTUIG IN OOST-VLAANDEREN

0. Inleiding

Het ondertussen welbekende tweejaarlijkse SND-evenement gaat dit jaar de toer van de kinderspelen op. Ongetwijfeld las u in de voorgaande artikelen in deze bundel reeds alles over het ontstaan van SND, de gebruikte methode van de enquête, het verzamelen van de resultaten en het verwerken van de gegevens. We willen daar in dit artikel dan ook niet dieper op ingaan. Het volstaat te vermelden dat de hier gepresenteerde kaarten en gegevens bestaan uit het recent opgevraagde SND-materiaal, aangevuld met verschillende andere bronnen (1). Die andere bronnen zijn WVD-enquêtes, die de laatste twee jaar opgesteld en uitgestuurd werden, en ZND-enquêtes, waarvan de meesten uit de jaren 30 van de vorige eeuw dateren. Deze combinatie van gegevens garandeert ons een volledig beeld van de dialectbenamingen voor kinderspelen van de afgelopen eeuw.

In dit artikel over de kinderspelen in Oost-Vlaanderen beperken we ons tot een aantal oude kinderspelen. De SND-enquêteurs deden weliswaar een verdienstelijke poging om ook nieuwerwetse spelen als skateboarden, nintendo en flippo's in hun onderzoek te betrekken, maar zoals verwacht viel met die gegevens weinig aan te vangen. Commercie en dialect hebben weinig raakvlakken. Gelukkig waren de dialectbenamingen voor de oude kinderspelen meer dan de moeite waard. Door de omvang van het materiaal was het onmogelijk alle oude kinderspelen te bespreken. We mixten in dit artikel enkele heel bekende spelen en speeltuigen met een paar minder bekende kinderbezigheden. In het eer-

ste deel komen grote speeltuigen aan bod, in het tweede deel bespreken we een viertal typische kwajongenspellen, en in het laatste deel konden we niet meer om de loopspelen tikkertje en verstoppertje heen.

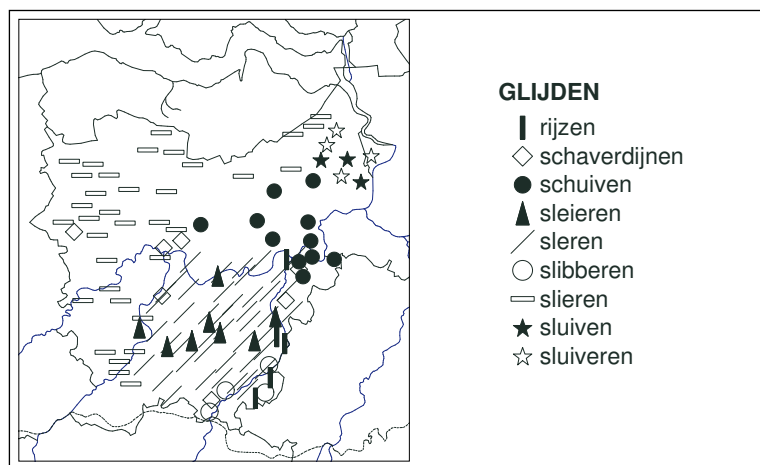
1. Grote speeltuigen

1.1. Glijbaan, glijden, schaatsen, slee

Bij het woord *glijbaan* denken we vandaag de dag meteen aan het bekende kinderspeeltuig, waarbij men via een trap of ladder naar een verhoog klimt, vanwaar men dan via een gladde plank naar beneden schuift. Kinderen waren vroeger echter meer vertrouwd met andere glijbanen. Zo maakte men, als het gevroren had, zelf gladde baantjes van ijs op een vlakke ondergrond. Op plaatsen waar het modderig lag, kon men zelfs wanneer het niet vroom, baantje glijden. De benamingen voor deze verschillende soorten glijbanen blijken ondertussen met elkaar versmolten te zijn. Veel ervan gaan terug op de dialectbenamingen voor het begrip ‘glijden’. Het leek ons dan ook de moeite waard vooraf wat dieper in te gaan op de dialectbenamingen voor het begrip ‘glijden’.

1.1.1. Glijden

Laten we eerst even de dialectkaart voor ‘glijden’ bekijken. Die ver-

Kaart 1: Glijden

toont een behoorlijke lexicale variatie met als belangrijkste trefwoorden *slieren* en variant *sleren*. *Slieren* komt in het westen van Oost-Vlaanderen voor, en duikt ook in het noordoosten op. De variant *sleren* wordt vooral beoosten de Schelde gebruikt. Binnen dit gebied merken we nog hier en daar de variant *sleieren* op. De vormen *slidderen* en *slederen* vinden we in Gent, Moerbeke-Waas en Tielrode terug. In het zuiden van de Denderstreek tekenden we *slibberen* op, en in het oosten van het Waasland vinden we *sluiveren*. Het woord *schuiven* wordt in het zuiden van het Waasland en de streek rond Dendermonde gebruikt. De Denderstreek geeft hier en daar ook *rijzen*. Erg verspreid vinden we ten slotte ook nog *schaverdijnen*.

Het grootste deel van Oost-Vlaanderen wordt dus bezet door *slieren* en zijn varianten. Het werkwoord *slieren* gaat terug op het Middelnederlandse *slideren*. Dit is een frequentatief van **slijden*, een woord waarin we het Engelse *to slide* herkennen. Het betekent dus 'glijden', en aangezien frequentatieven de herhaling benadrukken, betekende *slideren* vooral 'lang glijden'. De vormen *slidderen* en *slederen* staan nog erg dicht bij deze Middelnederlandse vorm *slideren*. *Slieren* en *sleren* zijn door een totale syncope van de *d* een syllabe kwijtgespeeld. Die syncope zou volgens het WNT onder invloed van *sleuren* bespoedigd kunnen zijn, maar aangezien na de *d* en « een liquide (*r*) volgde, is deze syncope zeker niet ongewoon. Een overgangsvorm, nl. syncope van de *d* zonder verlies van de syllabe, vinden we in *sleieren*.

Het is verleidelijk om ook het woord *slibberen* te proberen linken met *slidderen* en *slieren*, maar ondanks de gelijkenis, moet de etymologie van *slibberen* niet in die hoek gezocht worden. Waar dan wél, daar zijn etymologen het dan ook weer niet over eens. Er wordt gedacht dat *slibberen* een frequentativum is bij *slippen*. Dit woord is in de Germaanse talen ook bekend met de betekenis 'uit- of wegglijden', denk maar aan het moderne Nederlandse *slippen* of het Engelse *to slip*. Een andere mogelijkheid is dat *slibberen* ontstond uit *slibberig*. Een slibberige plaats is glibberig door het slib.

Bij de werkwoorden *sluiven* en *sluiveren* is de etymologie dan weer duidelijker. Beide gaan terug op het Middelnederlandse *sloven*, met betekenis 'schuiven, doen glijden'. Ook hier werd een frequentativum gevormd om de duur van de handeling te benadrukken. Bij Joos vinden we nog een andere variant van dit *sluiveren* terug. In het Waasland kenden men in het knikkerspel de uitdrukking op 'n' *sluiver*, op een *sluiverken*

schieten, waarbij een plat voorwerp zoals een muntstuk zó geschoten wordt, dat het slechts een klein stukje over de grond schuift.

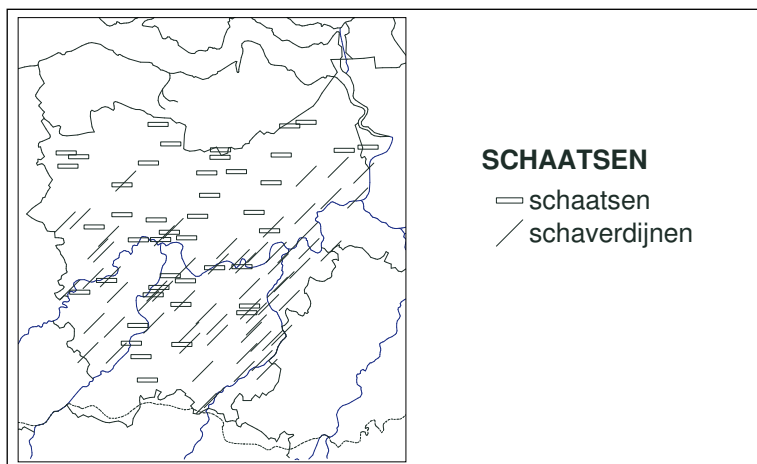
De zonet besproken woorden *slieren*, *sleren*, *slidderen*, *slederen*, *sluiven*, *sleieren*, *sluiveren* en *slibberen* vertonen enkele opvallende gelijkenissen. Ze beginnen allemaal met *sl-*, en zijn (of gaan terug op) een frequentatief. Toch gaat het om drie verschillende etymologieën. Vanwaar dan die gelijkenis? Het frequentatieve element is natuurlijk te verklaren uit de aard der zaak: wanneer men, zoals kinderen, opzettelijk wil glijden, dan liefst meteen zo lang mogelijk natuurlijk. Die duur wordt uitgedrukt door de frequentatieve vorm.

Al even intrigerend is dat deze woorden allemaal met *sl-* beginnen. Hierbij denken we dan meteen aan de bekende theorie van wortelvormende morfemen, waarbij woorden die met hetzelfde morfeem beginnen, ook eenzelfde connotatie zouden hebben. Het bekendste voorbeeld is de 'slechte' connotatie bij woorden met *sl-*; velen ervan hebben immers een negatieve betekenis, denk maar aan *slecht*, *slap*, *slaan*, *slopen*, *sluw*... In werkelijkheid zijn aan woorden met *sl-* meerdere connotaties verbonden. Zo vinden we bij *sl-* bv. ook de connotatie 'smoothly wet' (Bloomfield). Voorbeelden hierbij uit het Engels zijn *slim*, *slush*, *slop*, *slip*, *slide*. Al is klanksymboliek een glibberige materie en blijft het uiteraard beperkt tot slechts een fractie van de woordenschat, in het geval van de werkwoorden *slieren*, *sleren*, *slidderen*, *slederen*, *sluiven*, *sleieren*, *sluiveren* en *slibberen* vonden we de theorie het vermelden waard.

We hebben op onze kaart van glijden ook een mooi gebied met *schuiven*. Uitleg hierbij is niet echt nodig, het woord komt nog steeds met ongeveer dezelfde betekenis als 'glijden' voor in het Standaardnederlands. In het Middelnederlands werd dit woord al opgetekend als *scuven*.

In tegenstelling tot *schuiven*, is *rijzen* dan weer minder doorzichtig. Nochtans zijn het standaardtalige *rijzen* en het dialectwoord *rijzen* op dezelfde grondvorm terug te voeren, nl. het Middelnederlandse *risen*. De oorspronkelijke betekenis hiervan moet heel algemeen 'in beweging zetten' geweest zijn, waaruit dan twee grote betekenissen ontstaan zijn, nl 'naar boven gaan' en 'naar beneden gaan'. Dit vinden we bevestigd in Van Dale, waar het trefwoord *rijzen* maar liefst acht betekenissen kent. De eerste zeven betekenissen, allemaal Standaardnederlands, concentreren zich op die beweging in de hoogte: 'omhooggaan', 'in

hoogte toenemen', 'zich naar boven uitstrekken', 'een hogere trap of graad bereiken'... Enkel de laatste, achtste betekenis, die de aanduiding 'gewestelijk' krijgt, luidt 'vallen, afvallen'. Het is in deze neerwaartse beweging dat we de etymologie van *rijzen* met betekenis 'glijden' moeten gaan zoeken. *Rijzen* met betekenis 'naar beneden bewegen' werd waarschijnlijk eerst enkel gebruikt wanneer men van boven naar beneden schoof, bv. van een berg of heuveltje naar beneden. Later is de benaming dan overgedragen op andere glijdende bewegingen, zoals het glijden op horizontaal oppervlak. *Rijzen* komt in de streek ten noorden van de Schelde overigens wel vaker voor, bv. voor het vallen van de bladeren of het ruien van paarden. In het *Zuid-Oost-Vlaandersch Idioticon* van Teirlinck lezen we verschillende voorbeeldzinnetjes met *rijzen*: *De wenter komt, de blare' beginnen te rijzen, De panne rees van 't tak. 't Zand rijst van de kerre*. Teirlinck besluit met 'De betekenis *klimmen* is hier onbekend'.

Kaart 2: Schaatsen

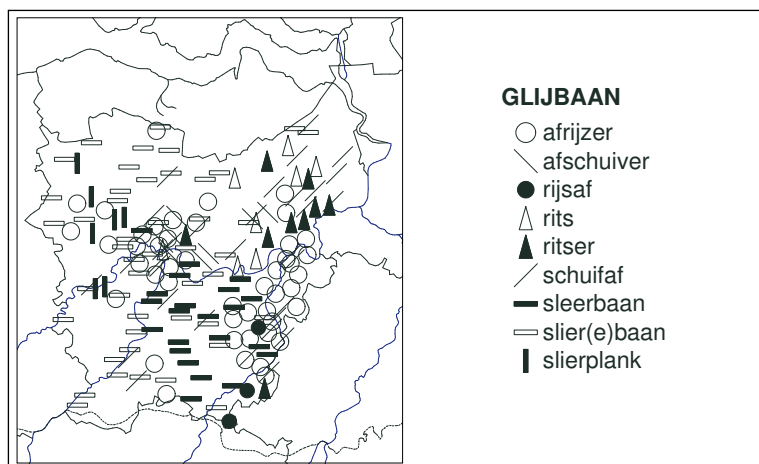
Heel zelden en verspreid over Oost-Vlaanderen, vinden we de woorden *schaatsen* en *schaverdijnen* terug. Dit zijn woorden die oorspronkelijk, en nog steeds, als hoofdbetekenis 'schaatsen' hebben, dus 'glijden op het ijs, met behulp van speciale schoenen'. Doordat de betekenis van 'glijden' en 'schaatsen' gedeeltelijk overlapt, is blijkbaar ook het

gebruik van de woorden *schaatsen* en *schaverdijnen* hier en daar wat uitgedeind tot ‘glijden’. *Schaatsen* en *schaverdijnen* zijn trouwens meteen de enige twee woorden die in Oost-Vlaanderen opgetekend werden voor ‘schaatsen’ (zie kaart 3). *Schaatsen* wordt vooral in het noorden van de provincie gebruikt, *schaverdijnen* eerder in het zuiden, maar er is een grote overlappende zone. Het werkwoord *schaatsen* ontstond uit het substantief *schaats*, de speciale schaatsschoen met een geslepen ijzer onder. *Schaats* werd ontleend aan het Oudfranse *escache*, met de betekenis ‘stelt’. Door het ijzer dat eronder zit, is een schaats natuurlijk in zekere zin ook een verhoogde schoen, de betekenisoverdracht is dus niet zo vreemd. Ook *schaverdijnen* gaat terug op een substantief, nl. *schaverdijn*, in het Middelnederlands al opgetekend als *scaverdein(e)*. Dit woord is waarschijnlijk ontleend aan het Franse *savat*, waarbij de beginklank onder invloed van *schaven* een *sch* werd. *-Ijn* is een bekende middeleeuwse diminutiefuitgang.

1.1.2. Glijbaan

De dialectbenamingen die voor ‘glijden’ gebruikt worden, vinden we ook terug in de dialectwoordenschat voor de glijbaan.

Zoals boven al opgemerkt, merken we bij de benamingen voor de glijbaan dat we hier eigenlijk met twee (versmolten) begrippen te maken hebben. Enerzijds is er het grote speeltuig, dat benamingen kreeg als *af-*

Kaart 3: Glijbaan

rijzer, afschuiver, schuifaf... Daarnaast zien we woorden als *slierbaan, sleerbaan, slibberbaan*, waarvan we sterk vermoeden dat ze niet enkel voor het speeltuig, maar ook voor zelfgemaakte glijbaantjes (bv. op het ijs) gebruikt werden. Deze tweede groep woorden is waarschijnlijk veel ouder; doordat er geen toestel voor nodig was, spelen kinderen dit wellicht al duizenden jaren. Toen het modernere speeltuig opkwam, werden door de grote gelijkenissen veel benamingen overgedragen. Een bewijs voor deze theorie van oudere en jongere benamingen vinden we in de verspreiding van de dialectbenamingen. Op veel plaatsen werden immers twee woorden voor de glijbaan opgetekend. Telkens als er twee benamingen voorkomen, merken we dat er één uit de 'oudere' groep, en één uit de 'jongere' groep tussenzit. De benamingen *slierbaan* en *sleerbaan* komen in het grootste deel van Oost-Vlaanderen voor. In Kruishoutem en Deinze zagen we gewoon *slier* als benaming voor de glijbaan, en in Geraardsbergen, Idegem en Overboelare werd het woord *slibberbaan* opgetekend. In het noordoosten van Oost-Vlaanderen combineert men *slierbaan* met *slierplank*. In Erpe en Lede kent men *sleerplank*. Deze laatste woorden kunnen uiteraard enkel voor het toestel gebruikt worden. In het Waasland, de Denderstreek en de streek rond Gent zien we vaak de woorden *schuifaf* en *afschuiver*. In de Denderstreek hebben we *afrijzer* en *rijsaf*. Andere benamingen die enkel voor het toestel gebruikt kunnen worden, zijn *afsleerder* in Herzele en *afslider* in Aalter. In het Waasland en de noordelijke Denderstreek vinden we de woorden *rits* en *ritser*, in Moorsel en Geraardsbergen werd *roets* opgetekend.

De etymologie van samenstellingen als *slierbaan* en *sleerbaan* ligt voor de hand: de werkwoorden *slieren* of *sleren*, die we eerder al bespraken, worden gecombineerd met *baan*, een woord dat ook nu in de standaardtaal nog de betekenis 'gladde, vlakke, aangelegde strook grond' heeft. Dat *slierbaan* oorspronkelijk voor zelfgemaakte glijbanen gebruikt werd, vinden we bevestigd in de uitdrukking *sleerboontse maken*, die bij Teirlinck opgetekend werd. Bij Joos vinden we *sluiverbaan*. Dit woord werd in de enquête jammer genoeg niet meer opgetekend. Het is opnieuw een samenstelling van een werkwoord voor 'glijden', in het Waasland *sluiveren*, en *-baan*. Als uitleg geeft Joos 'glijbaan, ijsbaan', opnieuw een aanduiding dat de benaming voor beide begrippen van toepassing was.

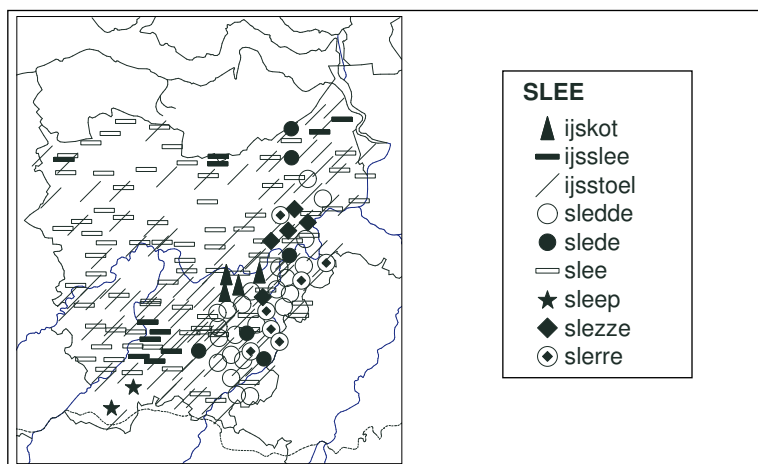
De verschillende samenstellingen met *af* wijzen allemaal op een neer-

gaande glijbaan. We zien combinaties met afleidingen van de werkwoorden die we bij ‘glijden’ al zagen: *afsleerder*, *afslidder*, *afschuiver*, *schuifaf*, *afrijzer*, *rijsaf*. In Merelbeke kent men *slieraf*, een unicum dat waarschijnlijk een contaminatie is van *slierbaan* en *schuifaf*.

De benamingen *rits* en *ritser* kunnen we niet terugvoeren naar werkwoorden die we bij ‘glijden’ zagen. We vermoeden hier wel verwantschap met *roets*, en dat wordt bevestigd door De Brabandere (2005), die *ritsen*, *rutsen* en *rotsen* samenneemt met o.a. de betekenis ‘wegglijden’. De woorden zijn klankexpressief en verwant met het Duitse *rutschen*. De vorm *roets* is dus geen vreemde in dit rijtje. Het lijkt inderdaad erg waarschijnlijk dat deze woorden ontstonden vanuit een klanknabootsing, in het WNT vinden we bij *ruts* ‘ter aanduiding van het geluid van een plotselinge en snelle, veelal min of meer rollende beweging’. Toch verwijzen we hier ook naar het hoofdstukje over de schommelbenamingen, waar *rits*, weliswaar in een ander gebied, ook besproken wordt.

1.1.3. Slee

Als afsluiting van dit hoofdstukje over glijden en glijbanen, kijken we nog naar de dialectwoordenschat voor de slee. Ook deze benamingen sluiten immers nauw aan bij de werkwoorden die we voor ‘glijden’ optekenden. Bij de verklaring van de benamingen voor de slee moeten

Kaart 4: Slee

we weer rekening houden met twee verschillende modellen. Vandaag de dag gebruikt men vooral de platte slee. Vroeger kende men ook een stoelvormige slee, waaraan een leuning en een handvat bevestigd was. Deze laatste slee werd vooral gebruikt om voort te duwen; andere modellen werden getrokken of konden met pikstokken voortgeduwd worden.

Op de kaart zien we dat in Oost-Vlaanderen overal de woorden *slee* en *ijsstoel* voorkomen. Daarna zijn er nog enkele andere woorden, zoals *sledde* in de ruime Denderstreek en het zeldzame *slede*. In de streek van Ronse kent men *sleep*, in de streek rond Dendermonde *slezze*. *Ijskot* werd in de streek rond Wetteren opgetekend.

De verklaring van *ijsstoel* ligt voor de hand, deze benaming werd vooral gebruikt voor het stoelvormige model. Het woord *ijskot* lijkt eerst wat vreemder, maar als we bij *kot* de betekenis ‘ruimte of opbergvak’ vinden, is ook dit woord geen ondoorzichtige samenstelling meer. Men gebruikte immers ook sleeën om zaken over het ijs te vervoeren.

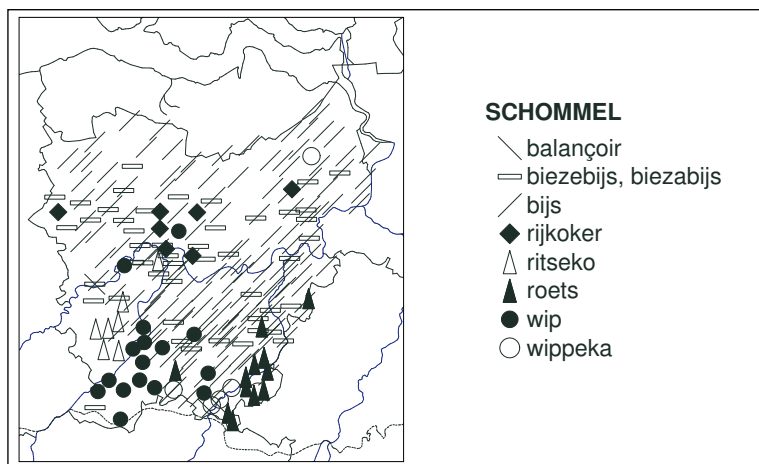
Het woord *slee* gaat terug op de al eerder genoemde stam van *slideren*, *slieren*. *Slede* werd al in het Middelnederlands opgetekend, en kent tegenhangers in alle West-Germaanse talen. In het woord *slee* vond een syncope van de *d* plaats, maar in enkele streken vinden we woorden waarin de *d* bewaard bleef. De sporadisch verspreide *sledes* zijn waarschijnlijk hypercorrecte opgaven, maar het wijdverspreide *sledde* in de Denderstreek is zeker een authentiek dialectwoord, dat op het frequentativum *sledderen* teruggaat. Het is moeilijk te zeggen hoe de vorm *slerre* die hier en daar opduikt tussen de *sleddes*, ontstond. De vorm kan ontstaan zijn uit *sleren*; het kan een contaminatie zijn van *sledde* en *sleren*; maar *slerre* kan ook uit *sledde* ontstaan zijn, zoals men hier en daar ook *berre* heeft voor *bed*. Dezelfde onzekerheid geldt ook voor *slezze*. De verwantschap met *sledde* is duidelijk, maar waarom precies deze vorm ontstond, konden we niet achterhalen.

Leuk zijn de opgaves voor *sleep*. Dit woord moet ontstaan zijn uit *slee*, dat onder invloed van *slepen* omgevormd werd tot *sleep*. Tegenwoordig worden de meeste sleeën immers voortgesleept.

1.2. Schommel

Een tweede belangrijk attribuut in een grote speeltuin is de schommel.

De benamingen voor de schommel werden reeds zeer uitgebreid beschreven in meerdere artikels; we baseren ons voor onze bespreking dan ook voor een groot deel op Verhoeven.

Kaart 5: Schommel

In Oost-Vlaanderen komen enkele grote woordgroepen voor. Het vaakst vinden we *bijs*, dat overall voorkomt. *Biezebijs* en *biezabijs* komen ook erg vaak voor, vooral in de streek rond Gent, het Meetjesland, het Waasland en de Denderstreek. *Rijkoker* komt vooral in de buurt van Gent voor. *Ritseko* werd opgetekend in de streek rond Oudenaarde; *roets* dan weer vooral in het zuiden van de Denderstreek. De streek ten oosten van de Schelde ten slotte kent vooral *wip*, met in de streek van Zottegem hier en daar *wippeka*.

Bij het veel voorkomende *bijs* gaat Verhoeven uit van een grondbetekenis ‘heftig bewegen’. Deze heftige beweging is typerend voor de verschillende betekenissen van het woord *bijs*: een hevige regenbui, het rondlopen van vee en de heen- en weerbewegende schommel. De dubbelvormen *biezebijs* en *biezabijs* zijn terug te voeren op de ritmische, herhalende beweging van het schommelen. Die herhaling wordt uitgedrukt in ritmische liedjes, en de benamingen uit die liedjes beïnvloedden dan weer de naamgeving van het speeltuig.

In de streek rond Gent komt erg vaak *rijkoker* voor. Dit *rijkoker*-gebied lijkt omsingeld door het veel grotere *bij*s-gebied, maar sluit aan bij een West-Vlaams gebied waar *ridekoker* en varianten voorkomen. Het eerste deel *rij*- gaat, net als het West-Vlaamse *ride*-, terug op het werkwoord *rijden*. Verhoeven vermeldt de oorspronkelijke Indo-Germaanse vorm **reidkô*, met als betekenis ‘ik beweeg mij, niet door middel van mijn eigen lichaam, maar van iemand of iets anders’. In die zin past *rijden* natuurlijk uitstekend bij een schommel. Al zou het ook best kunnen dat de betekenis ‘op en neer gaan’ in *rijden* zich pas in het Middelnederlands ontwikkelde uit de algemene betekenis ‘zich voortbewegen’. De vorm *rijkoker* is volgens Verhoeven een kinderlijk affectieve vorming bij het werkwoord *riden*, door middel van Indo-Germaanse diminutiefsuffixen **ka*- en **ko*-. De uitgang *-koker* komt overigens in wel meerdere dialectbenamingen voor de schommel voor, al blijft dat in Oost-Vlaanderen beperkt tot *rennekoker* (Sint-Jan-in-Eremo), *ritsekoker* (Petegem bij Oudenaarde, Deinze, Tiegem) en de variant *ritsekoter* (Petegem bij Oudenaarde).

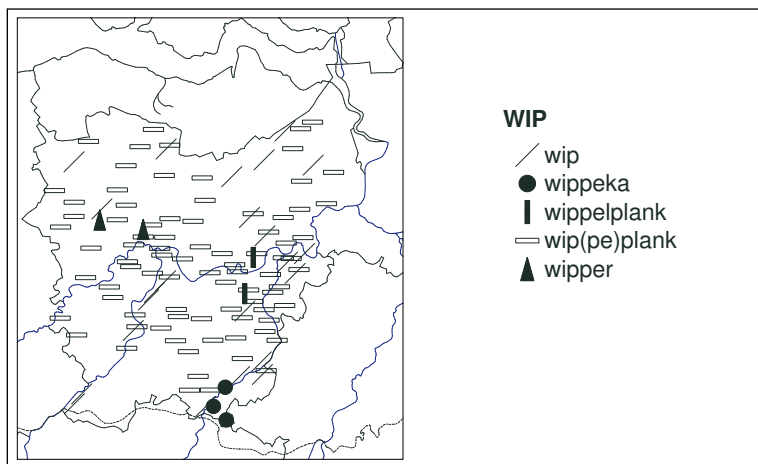
De vorm *rits* kregen we hierboven al kort te zien bij de woordenschat voor de glijbaan. Volgens Verhoeven is *rits* een intensiefformatie van *rijden*, de woorden *rijkoker* en *ritsekoker* zijn dan dus zeer nauw verwant. Het woord *rennekoker* werd in Oost-Vlaanderen slechts éénmaal opgetekend, maar sluit aan bij een zeer groot West-Vlaams gebied met *renne* en *rennekoker*. Verhoeven vermeldt hier de verklaring van De Bo, die stelt dat we de verklaring van *ren*- moeten zoeken bij het werkwoord *rennen*, “dat niet alleen snel lopen is, waarvoor wij het gewoonlijk nemen, maar in ’t algemeen snel bewegen en ook stootend bewegen, door stooten in beweging brengen: zooals schommelen is”. Als we de verklaringen voor *rennekoker*, *rijkoker* en *ritsekoker* naast elkaar leggen, zien we een grote correlatie in de benoemingsmotieven. Het woord *ritseko* sluit bij deze betekenissen aan. *Roets*, dat in de Denderstreek erg vaak voorkomt, zagen we ook al eerder bij de glijbaan, maar werd bij dat begrip in een ander gebied opgetekend, nl. het noordoosten van Oost-Vlaanderen. Verhoeven geeft net als Debrabandere (2005) aan dat *roets* ontstond uit een klankna-bootsend tussenwerpsel, maar legt geen verband tussen *rits* en *roets*.

Op het eerste zicht heel vreemd zijn de benamingen *wip* en *wippeka*. Daarnaast werden ook nog opgetekend: *wipkar* (Geraardsbergen), *wippaard* (Balegem) en *wiplank* (Aalst). Iets verderaf vonden we nog

wippelpaard (Zelzate) en *wippewane* (Ruien). Het gebruik van de *wip*-woordenschat is echter niet zo onverwacht. Uiteindelijk gaat het bij schommelen en wippen telkens om een op- en neerwaartse beweging. Het woord *wip* kwam al in het Middelnederlands voor als *wippe*, en werd gebruikt voor op- en neergaande werktuigen. De vorm *wippeka* ontstond op dezelfde manier als *ritseko*, dus met het Indo-Germaanse diminutiefsuffix *-ka* dat we al eerder bespraken, en waarmee affectiviteit en kinderlijkheid uitgedrukt worden. *Wippaard* en *wippelpaard* kunnen overgenomen zijn van de woordenschat voor het schommelpaard (zie verder). *Wipkar* is een vreemde eend in de bijt, het bevindt zich in het *wippeka*-gebied en is waarschijnlijk een herinterpretatie van *wippeka*. Met andere woorden, omdat de gebruikers de diminutiefbetekenis van de *-ka* niet meer aanvoelden, werd gezocht naar een nieuwe betekenis voor *-ka*. Door er *kar* van te maken, kreeg het woord weer betekenis, dit keer als een samenstelling. Het woord *wippewane* ten slotte is een samenstelling van *wippen*, op- en neergaan dus, en *wanen* met als grondbetekenis 'onvastheid, onzekerheid' (Verhoeven). De klankexpressieve *i/a* en de allitererende *w/w* waren ongetwijfeld ook erg populair in allerlei kinderversjes. In De Cock en Teirlinck vinden we nog de variant *wippejanne* in Ronse.

1.3. *Wip*

Aansluitend bij deze *wip*-woordenschat voor de schommel, kunnen we ook snel even kijken naar de woordenschat voor het begrip 'wip' zelf. Deze kaart vertoont heel wat minder variatie. Men gebruikt in heel Oost-Vlaanderen *wiplank*, al komt het Standaardnederlandse *wip* ook regelmatig voor. De verspreide slagorde waarin *wip* echter voorkomt, wijst erop dat het om standaardtalige invloed gaat. Verder nog twee keer *wipper* (Bellem, Mariakerke), twee keer *wippelplank* (Lede, Berlare) en in het zuiden van de Denderstreek *wippeka*. Vreemd aan deze kaart is het 'gat' in het uiterste zuidwesten van Oost-Vlaanderen. Hier werden geen woorden voor de wip opgetekend. Dit gebied valt net samen met het gebied op de schommelkaart, waar men *wip* gebruikt voor schommel. Waarom men in deze streek geen benaming voor de wip kent, of opgaf, is vooralsnog niet zo duidelijk. Het lijkt erg onwaarschijnlijk dat het begrip 'wip' hier onbekend was en is. Waarschijnlijker is dat men wip en schommel niet als twee aparte toestellen zag, maar eerder als varianten van elkaar. In die zin vonden veel informanten het misschien

Kaart 6: Wip

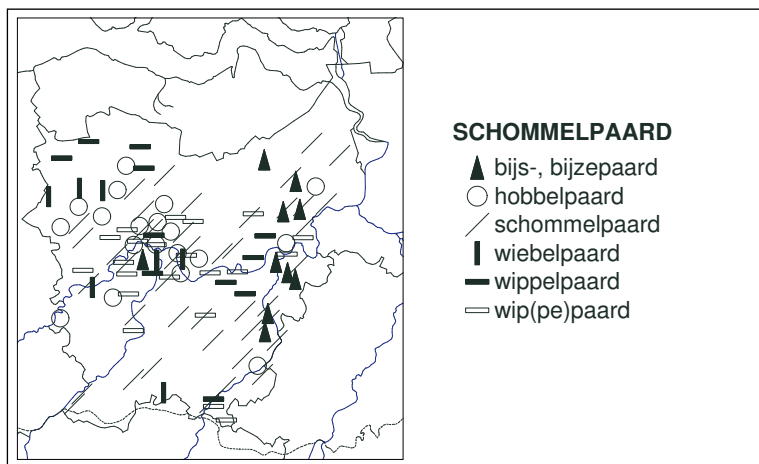
minder nodig om op deze vraag te antwoorden?

De oorsprong van de woorden *wip* en *wippeka* werd eerder al uitgelegd. *Wipper* is een nomen agentis: uit het werkwoord *wippen* werd een benaming voor het bijhorende toestel afgeleid. *Wiplank* werd het meest opgetekend, en omschrijft wat de wip in essentie is: een plank om te wippen. De benaming *wippelplank* maakt gebruik van het frequentatief *wippen*. Het woord *wippebijs* in Gent onderstreept nog eens hoe dicht de woordenschat voor wip en schommel soms bijeen konden liggen; *wip* wordt hier gecombineerd met het meest voorkomende Oost-Vlaamse woord voor de schommel. Het woord *balans* in het zuidelijke Zottegem werd uit het Frans overgenomen, samen met de oorspronkelijke betekenis 'weegschaal'. Het was natuurlijk de grote uiterlijke gelijkenis die aanleiding gaf tot die betekenisoverdracht.

1.4. Schommelpaard

Een derde speeltuig dat we met dit op- en neergaan kunnen associëren, is het schommelpaard.

Alhoewel we over heel Oost-Vlaanderen het woord *schommelpaard* konden optekenen, viel er ook een mooie verspreiding van andere woorden waar te nemen. Waarschijnlijk is *schommelpaard* een stan-

Kaart 7: Schommelpaard

daardtalige invloed, en zijn de andere dialectbenamingen de authentieke woorden voor schommelpaard. Zo zien we in de streek rond Gent en het zuidoosten van Oost-Vlaanderen vaak *wip(pe)paard*. Varianten daarvan zijn *wippelpaard* in het noorden van het Meetjesland en ten oosten van Gent. *Wiebelpaard* komt voor in het zuiden van het Meetjesland en zeldzaam verspreid in het westen van Oost-Vlaanderen. Het Meetjesland en de streek rond Gent geven ook erg vaak *hobbelpaard* als benaming, al komt dat ook in het oosten van het gebied sporadisch voor. In het uiterste oosten van Oost-Vlaanderen zien we *bijs-, bijzemaal*.

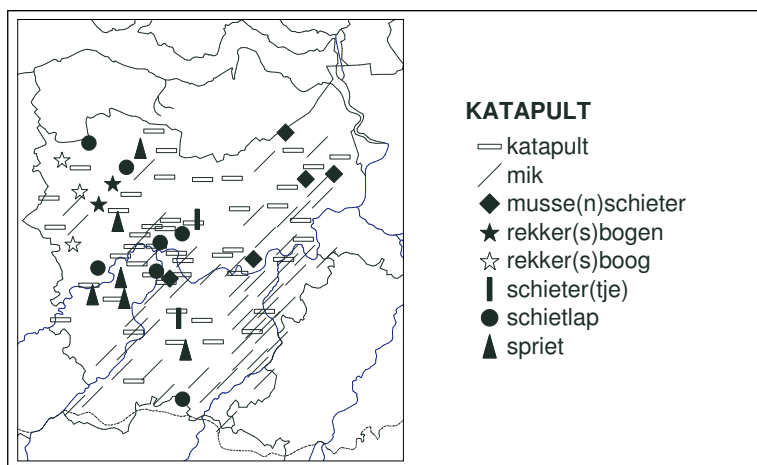
Al deze woorden zijn samenstellingen met *-paard*. Dat is natuurlijk een verwijzing naar de vorm van het speeltuig. Die vorm is op zijn beurt weer een uitvloeisel van de talloze kinderliedjes en -rijmpjes waarbij de kinderen op de schoot op en neer wippen, een spelletje dat stevast *paardjerijden* genoemd wordt – naar analogie met het schokkende zitten op een échte paardenrug. De Standaardnederlandse benamingen *schommelpaard* en *hobbelpaard* zijn doorzichtige samenstellingen. De dialectbenaming *bijs-, bijzemaal* werd volgens hetzelfde procédé opgebouwd: een combinatie van het woord voor de schommel, in deze streek *bijs*, met *-paard*. Bij *wip(pe)paard* daarentegen, lijkt men niet de benaming voor de schommel, maar die voor de *wip* met *-paard* te combineren. We vermoeden echter dat het hier eerder gaat om een samenstelling van het werkwoord *wippen* met *-paard*. Dat wordt bevestigd

door het voorkomen van *wippelpaard*: hier is gekozen voor de frequentatief *wippen* als eerste deel van de samenstelling. *Wiebelpaard* is een volksetymologische herinterpretatie. Een intervocalische *p* wordt in het Meetjesland immers als *b* uitgesproken. Van de uitspraak *wibbelpaard* is de stap naar *wiebelpaard* klein, per slot van rekening kan men het schommelen op zo'n hobbelpaard ook als 'wiebelen' benoemen.

2. Kleine kwajongensspeeltuigen

Kinderen speelden vanzelfsprekend niet alleen met grote toestellen. Veel kleine speelgoedjes kon de inventieve jeugd van toen zelf maken. We vinden een mooie dialectvariatie bij enkele van die kleine handgemaakte tuigen.

2.1. Katapult

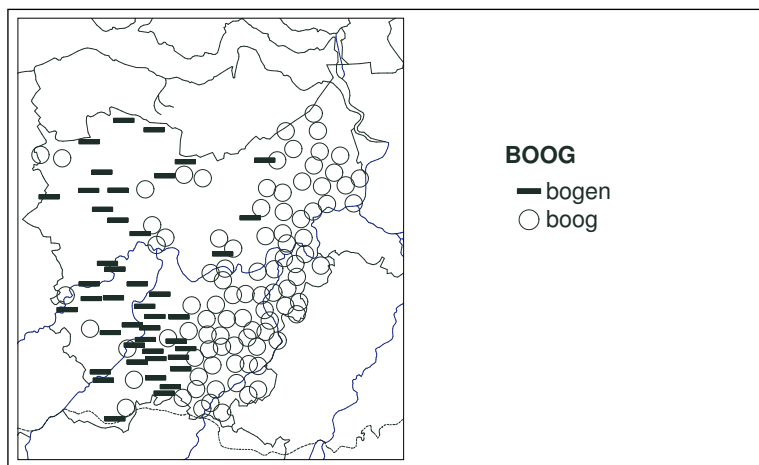
Kaart 8: Katapult

Het meest jongensachtige aller speeltuigen is ongetwijfeld de katapult. Een eenvoudige gevorkte tak met aan de uiteinden een stuk elastiek en soms een klein leertje, kon gebruikt worden om allerlei kleine voorwerpen, zoals steentjes, gometjes en propjes mee weg te schieten. Dat veel informanten zich dit speelgoedje nog levendig herinneren, blijkt uit de goedgevulde dialectkaart.

Daarop zien we het Standaardnederlandse *katapult* ongeveer overal verschijnen. Wat ook bijna overal voorkomt, maar opvallend vaker in het oosten van Oost-Vlaanderen, is het woord *mik*. In het westen werden verspreid de woorden *schietlap* en *spriet* opgetekend. Het *schietertje* komt slechts voor op twee plaatsen, Lochristi en Balegem. Het westen van het Meetjesland kent *rekker(s)boog*, in Zomergem en Waarschoot tekenden we *rekker(s)bogen* op. Het Waasland ten slotte gebruikte *musse(n)schieter*, al komt dat ook enkele keren verspreid in Oost-Vlaanderen voor.

De meeste van deze benamingen verwijzen naar de bouw van de katapult. De gevorkte tak die het basisonderdeel van de katapult is, wordt in het westen van de provincie immers *spriet* genoemd, in het oosten *mik*. Beide benamingen werden in hun respectievelijke streek overgedragen op de katapult.

De woorden *rekker(s)boog* en *rekker(s)bogen* zijn samenstellingen van *rekker*, het gangbare dialectwoord voor een elastiek, met het woord voor de boog, nl. *boog* of *bogen*. Alhoewel niet echt een kinderspeelgoed, voegen we hier ook de kaart met dialectbenamingen voor ‘boog’ aan toe. Echte variatie is op de kaart niet te zien, wel is duidelijk dat het westelijke deel van Oost-Vlaanderen heel algemeen *bogen* gebruikt i.p.v. *boog*. Beide woorden gaan terug op het Oudgermaanse **bugon-*,

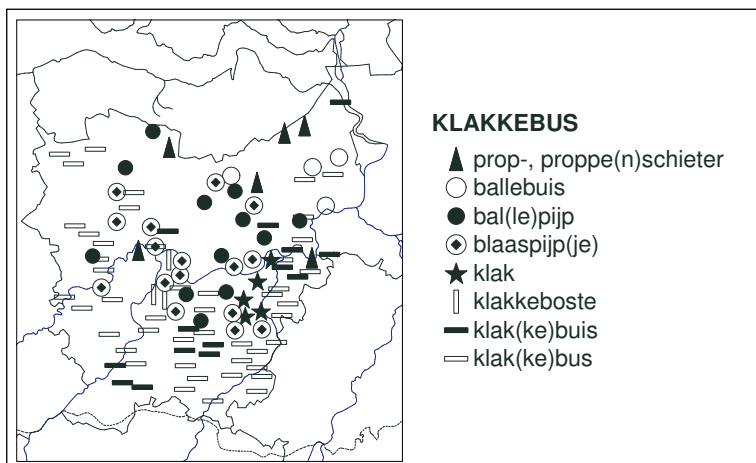
Kaart 9: Boog

een wortel waar bv. ook het woord *buigen* uit ontstond.

Soms wordt de katapult ook vernoemd naar het gebruik ervan, het woord *schierter(tje)* is hiervan het duidelijkste voorbeeld. Bij het woord *musse(n)schierter* hoeven we ons zelfs al niet meer af te vragen waar-naar de kinderen schoten... maar *mus* kan hier ook spottend bedoeld zijn, om aan te geven dat men met een katapult slechts naar kleine dingetjes kon schieten. De benaming *schietlap* combineert benoemings-motieven van doel en uiterlijk. De samenstelling begint met de stam van het werkwoord *schieten*, het tweede deel verwijst naar het lapje dat soms aan de elastiek bevestigd werd, om het vasthouden van de schiet-objecten te vergemakkelijken.

Katapult, ten slotte, werd ontleend aan het Franse *catapulte*, dat via het Latijnse *catapulta* op het Griekse *katapeltès* ‘werptuig’ teruggaat.

2.2. Klakkebus

Kaart 10: Klakkebus

Een ander schiettuig waar kwajongens zich graag mee vermaakten, is de klakkebus. Dit bestaat uit een holle pijp, meestal van vlierhout (waarvan het merg makkelijk te verwijderen is), en een dunne rechte stok, waarmee men door de holte in de pijp een kleine prop of ander object kan wegschieten. De klakkebus was waarschijnlijk een techni-

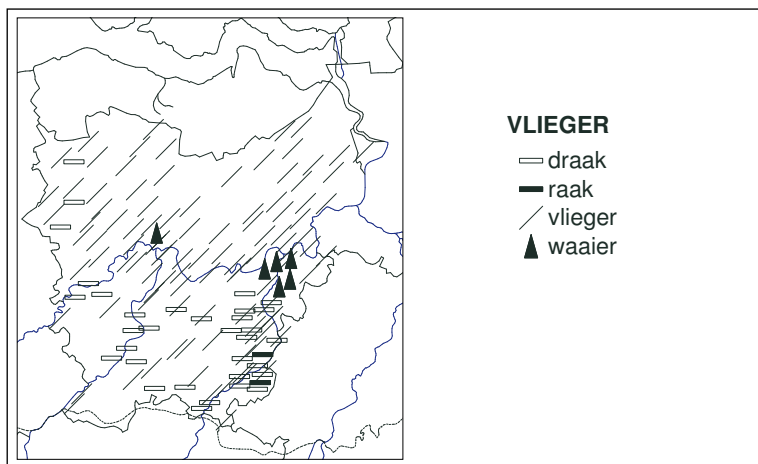
sche verbetering van de blaaspijp, een eveneens holle pijp waardoor men voorwerpjes wegblijs. Door een stok te gebruiken, kon men hogere snelheden halen, en ook beter richten. In Oost-Vlaanderen vinden we erg mooie dialectbenamingen voor de klakkebus. We baseren ons voor de bespreking van deze benamingen op het artikel van Lefebvre (2006).

In het zuiden, het uiterste noordwesten en het uiterste noordoosten van Oost-Vlaanderen vinden we de woorden *klak(ke)bus* en *klak(ke)buis*. Rond Merelbeke komt de variant *klakkeboste* voor. In het centraalnoordelijke deel van Oost-Vlaanderen vinden we *bal(lenμ)pijp*. In dezelfde streek komt ook *blaaspijp* voor, iets meer naar het oosten *ballebuis*. Verspreid in de noordelijke helft vinden we ook *proppeschieter*, en in een drietal plaatsen in het noorden van de Denderstreek komt *klak* voor.

Het woord *klakkebus* is een samenstelling van een werkwoord, *klakken*, met *-bus*. Het *klakken* verwijst naar het ploffende geluid dat de klakkebus maakt wanneer het projectiel het tuigje verlaat. Het woord *bus* of *busse* ontstond volgens Debrabandere (2002) uit het volkslatijnse *buxis*, dat ‘doos’ betekent. De betekenis evolueerde dan naar ‘geweer, karabijn’. De vorm *-buis* die we regelmatig terugvinden, heeft ongeveer dezelfde betekenis, nl. die van ‘lang, hol, voorwerp’, maar het verspreide voorkomen van *-buis* laat hier vooral invloed vanuit de standaardtaal vermoeden. *Bus* of *busse* wordt soms hypercorrect als *bos* geïnterpreteerd. Deze hypercorrecte vorm kan dan een eigen leven gaan leiden, zoals gebeurde met het woord *klakkeboste*, waarin aan het oorspronkelijke woord een *t* toegevoegd werd. *Proppeschieter* is een doorzichtige samenstelling, met de klakkebus schiet men immers proppen weg. De benamingen *ballebuis*, *ballepijp* en *blaaspijp* waren oorspronkelijk woorden voor de eenvoudiger blaaspijp. De blaaspijp en de klakkebus zijn al bij al erg gelijkaardige speeltuigen, het is dus niet verwonderlijk dat de namen overgedragen werden.

2.3. *Vlieger*

Een volgend typisch zelfgemaakt jongensspeeltuig was de vlieger. Dit speelgoed bestond uit een lichte, meestal ruitvormige constructie, waarover een doek gespannen werd. Met behulp van lange touwen en wat

Kaart 11: Vlieger

wind kon de vlieger in de lucht opgelaten worden, met de touwen kon hij dan bestuurd worden.

Het woord *vlieger* is het meest voorkomende woord in Oost-Vlaanderen: het beslaat het hele noorden en komt frequent voor in het zuiden. Daar tekenden we echter ook erg vaak *draak* op, met de variant *raak* in Meerbeke en Ninove. In de streek rond Dendermonde en in Wondelgem komt *waaier* voor.

De benaming *vlieger* is afgeleid van het werkwoord *vliegen*. ‘Spelen met de vlieger’ wordt echter algemeen *vliegeren* genoemd, een werkwoord dat dan weer van het substantief *vlieger* afgeleid is.

De benaming *draak* verwijst naar het uitzicht van de vlieger. Kinderen gaven hun vlieger natuurlijk liefst felle en opvallende kleuren; het motief van de draak schijnt erg geliefd geweest te zijn. Het dialectwoord *waaier* kan een afleiding zijn van *waaien*, maar kan ook wijzen op de vorm van de vlieger. Die kon immers ook waaievormig geconstrueerd worden. Een aanwijzing in die richting vinden we in een citaat van Stijn Streuvels (1903) uit het WNT: “Ze (*zekere jongens*) liepen en stoeiden al over de stikken met touwen en draad en staken de lucht vol bonte waaiers en kleurige draken”. Dit wijst erop dat er twee modellen vliegers bestonden, die naargelang van het model een andere benaming

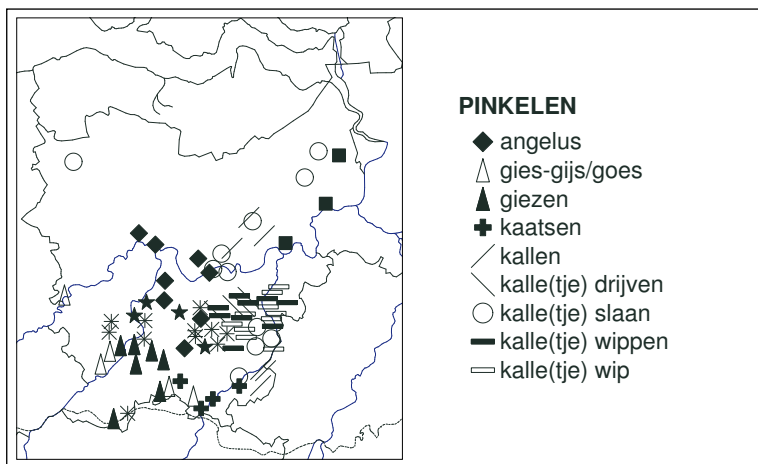
kregen. Het woord *raak* stelt ons voor wat meer vragen. Ongetwijfeld is dit woord ontstaan uit *draak*, maar een *d* die aan het begin van een woord wegvalt, is op zijn minst vreemd te noemen. Misschien is deze *raak* een hypercorrecte vorm. In dezelfde streek wordt een *r*- aan het begin van een woord soms vervangen door *dr*-. Een bekend voorbeeld daarvan is het woord *drug* voor ‘rug’. De dialectsprekers zijn zich wel bewust van deze dialectuitspraak en corrigeren vaak zichzelf. Soms wordt echter een woord gecorrigeerd, waarbij de *dr*- wél authentiek is. We vermoeden dat dit gebeurt is bij de benaming *draak*, en dat zo *raak* ontstaan is.

2.4. *Pinkelen*

Een laatste kwajongensspel is het pinkelen, een werpspel waarbij men een klein, puntig stokje vanuit een op de grond getekend vak zo ver mogelijk probeerde weg te slaan met behulp van een grotere stok of plank. De medespelers moesten het stokje proberen vangen en, onder bepaalde regels, teruggooien naar het hok. Wanneer het stokje op de rand van het hok kwam te liggen, moest men met het slaghout op de puntige zijkanten slaan. Met wat geluk wipte het stokje omhoog en kwam het in het hok te liggen. De medespeler kreeg hiervoor drie kansen. Wie als eerste de stok driemaal met zijn vingers boven het hoofd kon draaien, mocht met het spel beginnen. Naargelang van de streek worden de verschillende fases van het spel met verschillende uitroepen begeleid. Het spel is vandaag de dag volledig verdwenen, en ook in de dialectenquête kregen we slechts enkele sporadische antwoorden hierover. We vulden deze aan met de gegevens die we in oudere bronnen zoals ZND vonden, en kwamen tot een interessante kaart.

Het eerste wat opvalt aan deze kaart is dat ze zeer ongelijk gevuld is. Het gebied beoosten de Schelde kent een grote lexicale variatie, maar in het gebied daarbuiten komen slechts sporadisch enkele benamingen voor. We mogen dan ook veronderstellen dat het pinkelspel in dit gebied nauwelijks voorkwam, of er al erg lang verdwenen is.

Welke woorden vinden we zoal op de kaart? In het zuidwesten van Oost-Vlaanderen zien we vaak het werkwoord *giezen* en het substantief *gies-gijs* of *gies-goes*. *Gieze-goeze-gaze* staat niet op de kaart, maar werd opgetekend in Nederbrakel. Iets oostelijker en in de streek rond

Kaart 12: Wip

Gent komt *angelus* voor. Ten zuidwesten van Gent is er *wip-trip* of *wip-trippen*, en in de gebieden rond Kruishoutem en rond Borsbeke komt *wippen* voor. In het noorden van de Denderstreek werd *kalle(tje) wip* en *kalle(tje) wippen* genoteerd; rond Aalst is er een gebiedje met *kalle(tje) drijven* en over de hele Denderstreek en iets erbuiten is er *kallen*. *Kalletje slaan* werd in de Denderstreek, maar ook meer naar het noorden en in het Waasland gevonden. In het uiterste noordoosten is er *klitten* en *klitsen*, en helemaal in het zuiden van de Denderstreek is er dan ook nog *kaatsen*.

De meest voorkomende benamingen zijn die waarin het woord *kalle* besloten ligt. Als we het *Waasch Idioticon* van Joos erop naslaan, vinden we bij *kalle* “klein houten stoksken dat aan beide uiteinden puntig is, ook *kliet*, *kliets*”. Vlak eronder vinden we de omschrijving van het spel *kalleken slagen*, en het gaat hier inderdaad om het pinkelspel. Het spel wordt in een groot gebied dus genoemd naar het belangrijkste voorwerp, nl. de kleine puntige stok. De benaming *kallen* is een afleiding hiervan. De synoniemen *kliet* en *kliets* die Joos vermeldt, gaven aanleiding tot de werkwoorden *klitten* en *klitsen*. In de benamingen *kalle(tje) slaan* en *kalle(tje) drijven* wordt de benaming voor het stokje gecombineerd met een werkwoord. Het gebruik van *slaan* is evident, *drijven* wordt hier in de overgankelijke betekenis ‘voor zich uit of in een bepaalde richting doen gaan’ (*Van Dale*) gebruikt. De benamingen *kalle(tje) wip* en

kalle(tje) wippen wijzen op het spelonderdeel waarbij het stokje met de puntige zijkant ‘opgewipt’ werd. Daarmee is meteen ook de benaming *wippen* verklaard. *Wip-trip* en *wip-trippen* zijn reduplicerende rijmformaties die waarschijnlijk als uitroepen tijdens het spel ontstonden.

De benaming *kaatsen* is bekend van een ander werpspel, dat met een kleine bal gespeeld wordt. Het woord bestond al in het Middelnederlands als *caetsen*, maar was een ontlending aan het Oudpicardische *cachier*, wat overeenkomt met het huidige Franse *chasser* met betekenis ‘jagen’. De bedoeling van kaatsen en pinkelen is inderdaad achter een voorwerp aan jagen.

Dan is er het mysterieuze woord *giezen*, dat duidelijk verwant is met de benamingen *gies-gijs* en *gies-goes*. Eénmaal werd zelfs *gieze-goeze-gaze* opgetekend. Al deze varianten komen voor in het zuidwesten van Oost-Vlaanderen, het gebied dat door het *Zuid-Oost-Vlaandersch Idioticon* van Teirlinck beslaan wordt. We vinden bij Teirlinck inderdaad de benamingen *giezen*, *giesgijzen*, *gies-gijs spelen* en *giesgijsspel* terug. Bovendien geeft Teirlinck aan dat *gies* zowel de benaming van het stokje is als een veelgebruikte uitroep in het spel. Maar waar komt dit woord *gies*, waarop al deze benamingen gebaseerd zijn, nu vandaan? In Debrabandere (2005) vinden we onder het kopje *giesgijzen*, *giezen*: “Het woordje *guiche*, *gis* betekent ‘kort puntig stokje’, dat in het spel weggeslagen wordt.” De benaming voor het stokje, *gies* of *gijs*, werd dus, misschien samen met het spel, ontleend aan het Picardisch en het Waals. Werkwoorden als *giezen*, *gijzen* en *giesgijzen* zijn normale Nederlandse afleidingen van dit substantief. De benamingen *gies-gijs* en *giesgijzen* zijn reduplicerende vormen, net zoals we eerder bij schommel al *biezebijs* zagen. *Gies-gijs-gaze* is een uitgebreide reduplicatie, die zich waarschijnlijk plaatselijk vanuit een uitroep of rijm ontwikkelde. Rest ons nog de benaming *angelus*. Debrabandere (2005) kent het woord in de betekenis ‘pinkelspel’ en verklaart: “*Angelus* door volksetymologie en afstandsmetathesis uit *alje goos* < à l’*gauche* en *al guise*” – hier komt het woordje *gies*, dat we eerder al bespraken, dus weer opduiken. Het woord *angelus* zou dus door volksetymologie overgedragen zijn op het spel. In hoeverre de oorspronkelijke betekenis ‘drieledig gebed, dat ’s morgens en ’s avonds om 6 uur en ’s middags om 12 uur wordt gebeden’ (Van Dale) invloed gehad heeft op de drie-vuldigheid van het spel, is onzeker. Het is ook mogelijk dat het getal

drie al vroeger in het spel voorkwam, en dat dit de associatie met het begrip ‘angelus’ vergemakkelijkte. Verschillende bronnen zoals Joos en De Cock & Teirlinck vermelden *angelus* als naam voor het stokje, en noemen het spel zelf dan *angelus spelen* of *angelus slaan*. In een aantal streken wordt volgens De Cock & Teirlinck tijdens het spel ook de uitroep ‘angelus’ gebruikt.

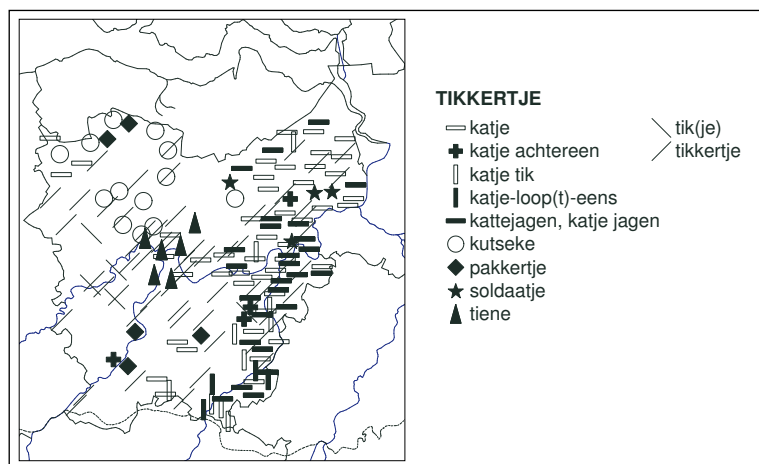
3. Loopspellen

Natuurlijk hadden kinderen noch grote, noch kleine speeltuigen nodig om zich mee bezig te houden. De allerleukste spellen waren de loopspellen, waarbij men zonder enig attriboot, enkel vertrouwend op de eigen kracht, kon wedijveren met anderen.

3.1. Tikkertje

Het bekendste loopspel is tikkertje. In de eenvoudigste vorm van het spel probeert de tikker zoveel mogelijk andere kinderen te tikken. Er bestaan echter veel varianten op tikkertje, die vaak elk een eigen benaming krijgen. In dit korte stukje concentreren we ons op de benamingen voor het ‘gewone’ tikkertje.

Op de kaart zien we een erg gevarieerd beeld in Oost-Vlaanderen. Het

Kaart 13: Tikkertje

woord *tikkertje* wordt in het hele gebied gebruikt. *Tik(je)* daarentegen komt voor in de streek rond Nevele en Deinze. *Katje* komt voor in het noordoosten en de noordelijke Denderstreek, maar wordt ook verspreid in de rest van Oost-Vlaanderen gesignaleerd. *Katje achtereen* duikt een viertal keren erg verspreid op. *Katje tik* wordt sporadisch in het oosten van de provincie gebruikt. *Katje-loop(t)-eens* is beperkt tot het zuiden van de Denderstreek, en *kattejagen*, *katje jagen* komt dan weer in de hele oostelijke helft van Oost-Vlaanderen voor.

Het woord *tikkertje*, dat ook het Standaardnederlandse woord is, is natuurlijk makkelijk te verklaren; het gaat immers om een spel waarbij iemand de anderen probeert te tikken. Ook *tik(je)* ontstond vanuit die betekenis: men geeft een tik aan de achtervolgde speler. *Pakkertje* is al even doorzichtig als *tikkertje*: men probeert de tegenspeler te pakken. Het veel voorkomende *katje* ontstond uit het Picardische woord *cache* (uitspraak *catche*) in bv. *cache-courir* (= ‘tikkertjesspel’). Dit Picardische *cache* is hetzelfde als het Franse *chasse*, wat ‘jacht, jagen’ betekent. In het tikkertjesspel jaagt men op zijn medespelers, vandaar de benaming. De samenstellingen *kattejagen*, *katje jagen* zijn dus eigenlijk tautologieën, maar worden niet meer als zodanig herkend. In een aantal benamingen wordt bij *katje* een extra aanduiding toegevoegd, om te benadrukken dat het wel degelijk om het loopspel gaat. Zo vinden we *katje achtereen*, *katje tik*, *katje-loop(t)-eens* en de unica *katje achtereenzitten* (Mere), *katje achter het muisje* (Zomergem), *katje aan* (Hamme (Dendermonde)), *katje-pak-mij* (Berlare) en *katje strek* (Geraardsbergen). Al deze specificerende achtervoegsels onderscheiden dit ‘katje’ van verstoppertje, dat in deze streek ook benamingen met ‘katje’ krijgt (zie verder). De hierboven vernoemde vorm *katje-loop(t)-eens* is waarschijnlijk een volksetymologische herinterpretatie. Vermoedelijk bestond hier oorspronkelijk een vorm *katje-lopers*, die niet meer begrepen werd door de dialectsprekers. *Katje-lopers* sluit nauw aan bij gelijkaardige dialectwoorden die we voor verstoppertje vonden, we verwijzen voor de uitleg hierbij naar het volgende hoofdstukje.

Ook het woord *kutseke* is een afleiding van het Franse *chasser*, al ging dit via een werkwoord *kaatsen*, *ketsen*, waarover het WNT zegt: “*Jagen* in den zin van: hard lopen (als vervolger: achter iemand of iets aan; als vervolgde: voor iemand of iets uit)”. Het woord *kutseke* ontstond heel waarschijnlijk uit dit *ketsen*.

De benaming *tiene* werd oorspronkelijk gebruikt voor een Gentse variant van het tikkerspel. Daarbij roept de tikker ‘tien’, en antwoorden de medespelers met een rijmpje: ‘’k hè ze gezien!’. De benaming voor deze vorm van het tikkerspel is overgedragen op het gewone tikkerspel.

De vreemdste benaming is *soldaatje*. Dit woord werd opgetekend in het zuiden van het Waasland. In het *Waesche Idioticon* van Joos vinden we *soldaatje spelen* terug, als kinderspel, maar wel met volgende betekenis:

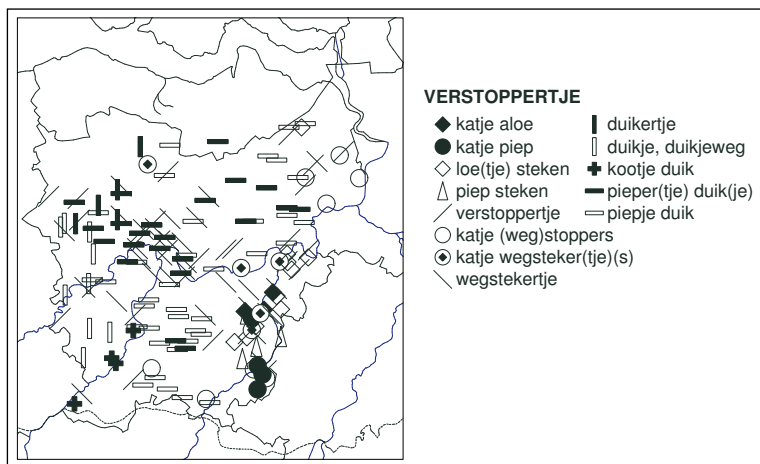
“*soldaatjes zetten*; kindervermaak. Als er ergens een hoop stee-
nen ligt, dan nemen de kinderen eenige steenen en zetten die
achter malkander, loodrecht, met de kleinste zijde naar onder.
Wanneer er zoo eenige staan, doen ze den eersten vallen en al de
andere vallen mede, daar zij zoodanig geplaatst zijn dat de eene
den anderen raakt in ’t vallen.”

Alhoewel dit iets helemaal anders is dan het klassieke tikkerspel, is het niet ondenkbaar dat deze benaming overgegaan is op een variant van het tikkerspel, die wél wat op dit spel lijkt. In het klassieke tikkerspel tikt één tikker alle andere spelers, maar een variant op het spel, is dat de tikker één medespeler aantikt, en dat die dan verder loopt om de anderen aan te tikken. We vermoeden dat deze variant de benaming *soldaatje* kreeg, en dat die benaming uiteindelijk overgegaan is op het ‘gewone’ tikkerspel.

3.2. *Verstoppertje*

Een tweede populair loopspel is verstoppertje. Hierbij moeten de kinderen zich verstoppen, de zoeker (die een tiental tellen niet keek) probeert hen te zoeken. Achter de rug van de zoeker om proberen de medespelers een vooraf afgesproken plaats aan te tikken.

De Standaardnederlandse benaming *verstoppertje* komt in het hele onderzochte gebied voor, net als *wegstekertje*. Het noorden en het zuidwesten van de provincie worden gedomineerd door samenstellingen met *duik*: in het noordwesten is er *duikertje*, in het uiterste westen *duikje* en *duikjeweg*, in het zuidwesten wordt *kootje duik* gebruikt, in het westen en noordoosten, behalve het Waasland, vinden we *pieper-*

Kaart 14: Verstoppertje

tje duik en varianten, en ongeveer overal is *piepje duik* te zien. In het oosten zijn samenstellingen met *katje* dan weer populair. Het Waasland kent *katje stoppers*, de Denderstreek *katje piep*, *katje aloe* en *katje wegstekers*. Ook *loetje steken* komt enkel in de Denderstreek voor, net als *piep steken*.

Enkele benamingen voor verstoppertje ontstonden (net als bij tikkertje) als een afgeleide van het werkwoord dat ‘verstoppen’ betekent. *Verstoppen*, *wegsteken* en *duiken* leverden zo de benamingen *verstoppertje*, *wegstekertje* en *duikertje* op. *Duiken* is in het Zuid-Nederlandse taalgebied een veelgebruikt werkwoord met betekenis ‘schuilen, zich schuilhouden, zich verbergen’ (WNT). Het element *duik* komt in wel meer benamingen voor verstoppertje voor. *Duikje* en *duikje weg* zijn doorzichtige benamingen. *Piepje duik* en *pieper(tje) duik(je)* verwijzen naar de kindertaal, lezen we in het WNT: “*piep*: als uitroep van iemand die zich achter iets verscholen houdt en dan schielijk het hoofd laat zien: *piep doen*, *piep spelen*.” Alhoewel het hier beschreven ‘*piep spelen*’ eerder een spel is voor erg kleine kinderen, is de benaming ook overgegaan op het verstoppspel voor grotere kinderen. Hiermee is meteen ook de benaming *piep steken* verklaard. Dan is er nog *kootje duik*. Misschien moeten we de verklaring van dit *kootje* gaan zoeken bij de groep benamingen met *katje*.

Katje als benaming voor een loopspel vonden we eerder al bij tikkertje. Daar zagen we in *katje* een afleiding van het Picardische *cache*, dat ‘jagen’ betekent. De benamingen met *katje* die we bij verstoppertje vinden, hebben stevast een specificerend aanhangsel, waarmee aangeduid wordt dat het hier niet om het ‘gewone’ jaagspel gaat, maar om de variant met verstoppertje. Zo combineert de benaming *katje piep* het element *katje* met het eerder verklaarde *piep*. In *katje aloe* zitten we met een minder doorzichtige combinatie. Bij De Tier lezen we: “Over de afkomst van *alloo*, *aloe*, *aloeul* en *aloet* bestaat geen zekerheid. *Alloo* zou gewoon een uitroep kunnen zijn, die ‘kom’ betekent, maar misschien is er ook verwantschap met het Franse *à l’oeil*. De bedoeling van het spel is namelijk om je te onttrekken aan het oog van de zoeker. *Katje aloe* zou dan betekenen ‘jagen op diegenen die aan het oog onttrokken zijn’.” Eenzelfde betekenisopbouw vinden we in *katje (weg)stoppers* en *katje wegstekers*. Hier werden uit de werkwoorden *wegsteken* en *wegstoppen* de nomina agentis *wegsteker* en *wegstopper* afgeleid, om de spelers van het spel aan te duiden. Met een adverbiale *-s*, die ongeveer dezelfde betekenis als *-sgewijs* heeft, wordt dan aangeduid dat het spel gespeeld wordt ‘op de wijze van de wegstekers, de wegstoppers’. Op deze manier wordt het spel onderscheiden van dat andere ‘katje’-spel, nl. tikkertje. In Dendermonde tekenden we de benaming *blinder-tjes* op. Deze benaming ontstond op dezelfde manier: het werkwoord *blinden* verwijst naar het blinddoeken van de zoeker in het begin van het spel. Het nomen agentis *blinder* krijgt een adverbiale *-s*. Vermoedelijk was de benaming hier oorspronkelijk *katje blindertjes*. Ook het unicum *katje van dekkers jagen* in Hamme (Dendermonde) vertoont dit woordvormingsprocédé. *Dekken* is opnieuw een werkwoord dat het verstoppertje moet aanduiden. Dat *jagen* eraan toegevoegd werd, wijst erop dat de hele constructie voor de taalgebruikers behoorlijk ondoorzichtig geworden was. Deze veronderstelling vinden we bevestigd in de benaming *katje-stop(t)-eens* (Overboelare, Geraardsbergen), dat ongetwijfeld een volksetymologische herinterpretatie van *katje stoppers* is (vergelijk met *katje-loop(t)-eens* bij tikkertje).

4. Slotbeschouwing

We bespraken in dit artikel een twaalfstal ouderwetse kinderspellen. Een aantal ervan wordt nog dagelijks gespeeld, andere zijn ondertussen uitgestorven. Toch kenden alle spelen in Oost-Vlaanderen een interes-

sante dialectlexicografie. En alhoewel we vooraf dachten een gevarieerde selectie gemaakt te hebben, bleek onverwachts een rode draad op te duiken. Bij nagenoeg elk spel, in nagenoeg elke benaming die we bespraken zat beweging. Die beweging wordt gereflecteerd in de vorm van de dialectbenamingen. In geen ander begrippenveld wordt zo vaak gebruikt gemaakt van frequentatieve, klankexpressieve woorden, reduplicerende woorden, ritmische formaties en bewegingswerkwoorden als bij deze kinderspelen.

- (1) Het gros van dit materiaal werd door mijn collega Matthias Lefebvre ingevoerd. Ik wens hem hier dan ook hartelijk te danken voor het ter beschikking stellen van deze gegevens.

BIBLIOGRAFIE

- Bloomfield, L. (1935), *Language*. Londen.
- Boets, J. (1965), 'De taal van binnen-uit.' In: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, jg. 39, blz. 171-265.
- Bouman, A.C. (1959-1960), 'Over klanksymboliek'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jg. 77, blz. 161-186.
- Boon, T. den en D. Geeraerts (2005¹⁴), *Van Dale groot woordenboek van de Nederlandse taal*, 14e herz. uitg. Utrecht: Van Dale Lexicografie.
- De Bo, L.-L. (1873), *Westvlaamsch Idioticon*. Gent.
- De Brabandere, F. (2002), *West-Vlaams etymologisch woordenboek. De herkomst van West-Vlaamse woorden*. Amsterdam/Antwerpen: L.J. Veen.
- De Brabandere, F. (2005), *Oost- en Zeeuws-Vlaams etymologisch woordenboek. De herkomst van Oost- en Zeeuws-Vlaamse woorden*. Amsterdam/Antwerpen: L.J. Veen.
- De Tier, V. (2007), 'Wie niet weg is, is gezien! Enkele benamingen voor 'verstoppertje spelen' in het Nederlandse taalgebied'. In: *Nederlands van Nu*, jg. 55, blz. 45-47.
- Cock, de A. en I. Teirlinck, (1902-1908) *Kinderspel en kinderlust in Zuid-Nederland I*. Gent.
- De Pauw, T., J. Van Keymeulen en H. Brok (2002), *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. Deel III: Algemene Woordenschat. Aflevering 3: Flora*. Tongeren.
- Joos, A. (1900), *Waasch Idioticon*. Gent/Sint-Niklaas.
- Lefebvre, M. (2005), 'Pak me dan als je kan!'. In: *WVD-Contact* 19, nr. 2, blz. 22-26.
- Lefebvre, M. (2006), 'De klakkebus, een verdwenen kinderspeeltuig'. In: *Biekorf*, jg. 106, nr. 4, blz. 358-367.
- Teirlinck, I. (1908-1922), *Zuid-Oost-Vlaandersch Idioticon*. Gent.

Verhoeven, M. (1965), 'De schommel in de Nederlandse dialecten'. In:
*Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Dialectologie en
Toponymie*, jg. 33, blz. 91-169.

WNT = Woordenboek der Nederlandsche Taal op CD-Rom (1864-
1998).